

Dunja Glogović

Savska 3 / XI, HR-
10000 Zagreb

dunja.glogovic@
gmail.com

DVIJE BUNJE SA ZLARINA

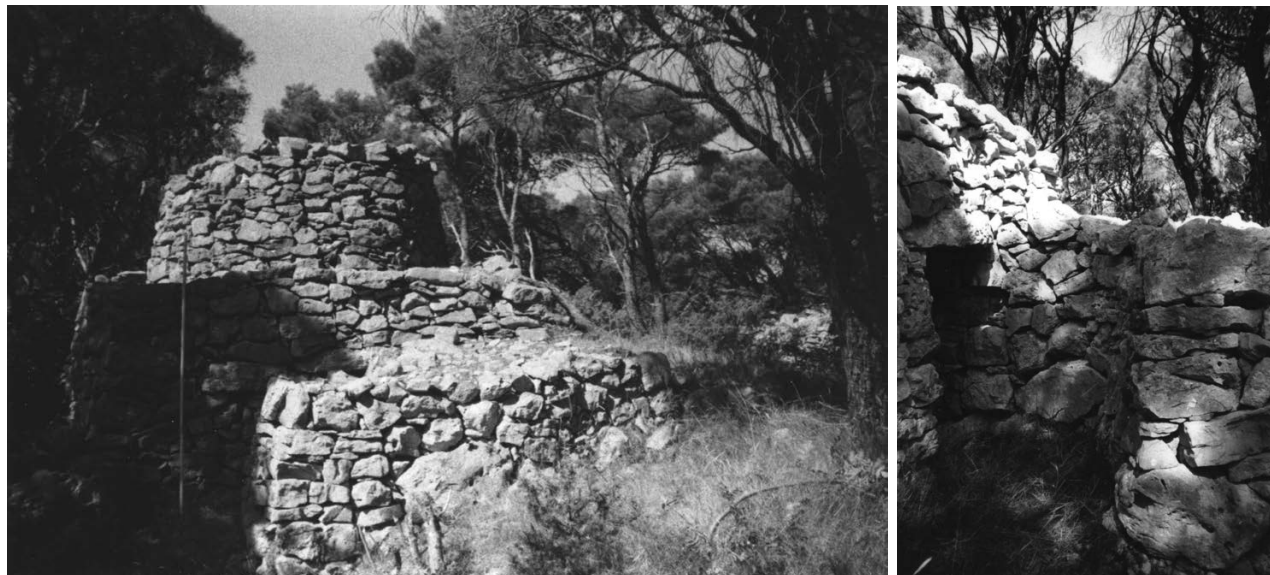
Donosi se analiza dvaju bunja sa otoka Zlarina, jednu na Kljepcu i drugu zvanu Rupica na predjelu Bučina, prema Malpagi, koje odavnina služe kao skloništa kod iznenadnog nevremena; kao spremišta za plodove; dobro prozračena odmarališta, kao i nužna prenoćišta kod velikih poljodjelskih poslova. Raspravlja se o njihovoj funkciji, paralelama, razlozima nastanka i dataciji.

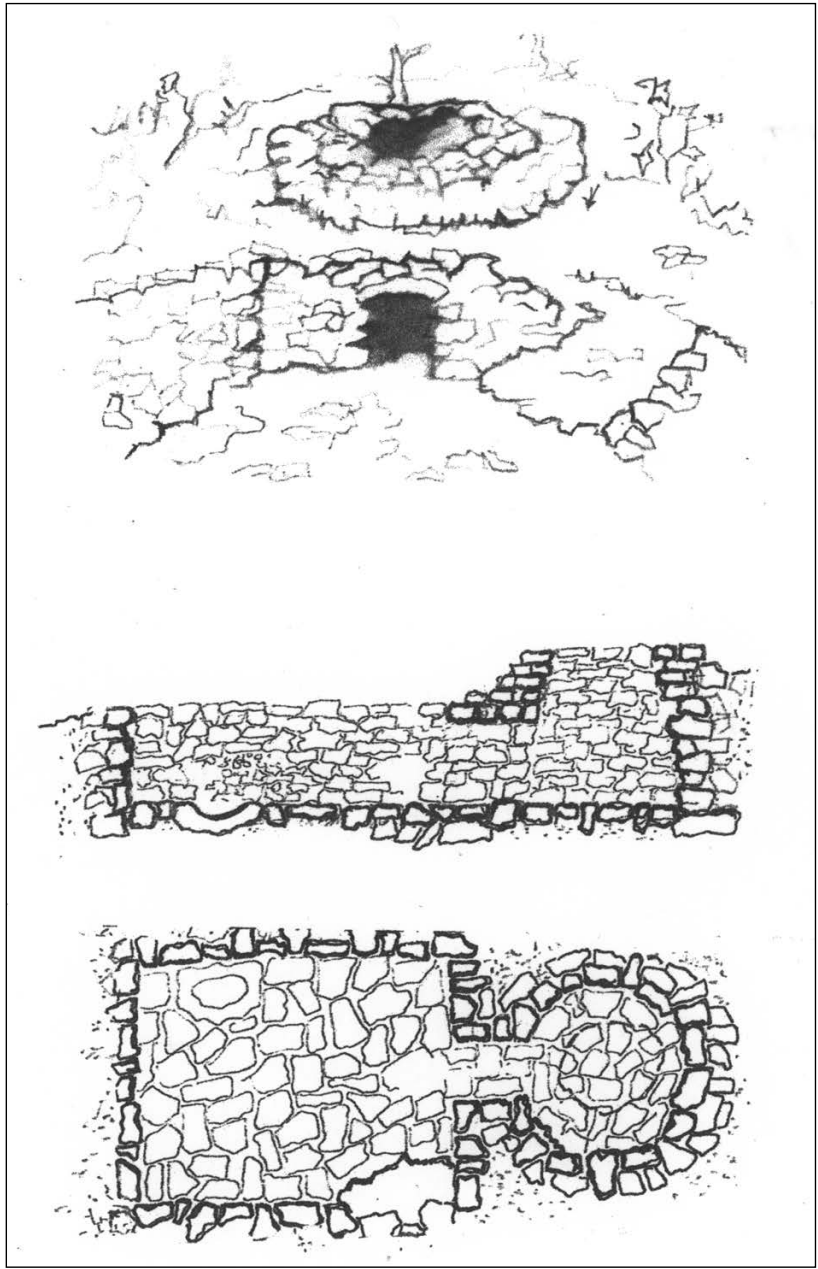
Ključne riječi: otok Zlarin, bunje, poljarice

Prva bunja na Zlarinu koju prikazujemo ona je na Kljepcu i veoma je markantna. Velika je i dobro je očuvana zbog udaljenosti od naselja na Zlarinu (Sl. 1 i 1a). Ona ima nepravilno pravokutnu donju etažu odnosno stepenicu, iznad koje se pravilno sužuje prema vrhu. Na vrhu je jedan red većeg i malo izvučenog kamenja što djeluje kao krunište. Ispred ulaza je nešto niži zidić lučnoga tlocrta koji zaštićuje ulaz i jednako je uredno sazidan kao i čitava bunja. Uz unutrašnji zid složena je niska kamena klupica za sjedenje. To je četvrta bunja na istome lokalitetu. Naime, na maloj su udaljenosti četiri slično građene bunje, što vidimo na geografskoj rasprostranjenosti zlarinskih bunja koje je ubicirao Zlarinjanin Luka Kalinić.

Na predjelu Bučina, putem prema Malpagi, na maloj uzvisini koja je okrenuta prema moru naići ćemo na bunju zvanu Rupica. Ona je zarasla u šikaru, te je u krajoliku nevidljiva. Rupica je ugrađena u veću nasutu hrpu kamenja, nešto poput veoma širokog suhozida. Ispred ravnog ulaznog zida suhozidno je ograđeni udubljeni prostor iz kojega se u bunju ulazilo (Sl. 2). Gornji dio kupolastoga krova je skinut i unutra je nabacano smeće, tako da ona ne može više poslužiti svojoj osnovnoj namjeni (Sl. 2b). Pravokutni ograđeni prostor

Slika 1. Zlarin,
Kljepac.

Slika 2. Zlarin, Bučina, Rupica

Slika 2a. Zlarin, Bučina, Rupica, cca 1:100

Slika 2b. Zlarin, Bučina, Rupica

ispred ulaza u bunju također je djelomično urušen. Bunja je opsegom manja od one na Kljepcu. Promjera je od 250 do 270 cm, a sačuvana visina iznosi oko 300 cm. Ulaz je visok oko 110 cm, a širok 65 cm (Sl. 2a).

Ove su osebujne kamene kuće oduvijek pobuđivale znatiželju, pa ćemo se vratiti malo u prošlost. Negdje početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća publicirani su materijali Saveznog Instituta za zaštitu spomenika kulture iz Beograda, u kojima je arhitekt Aleksandar Freudenreich pod naslovom *Narod gradi na ogoljenom krasu* objavio mnoštvo kamenih seoskih građevina iz Dalmacije. Arhitekt Freudenreich po svojoj je profesionalnoj inženjerskoj navadi sve te građevine nacrtao u mjerilu cca 1:100, te je na taj način objavljeno oko trideset dalmatinskih bunja (Freudenreich 1962: 43–60; 60–72).

Svim bunjama zajednička je osnovna zamisao okrugle građevine, što je dakle jedan od praoblika čovjekove nastambe koja se kod nas održala u kamenu, a u upotrebi je do današnjih dana. Njihova veličina u promjeru varira od 1,4 m do 4 m. To su, dakle, elementarne prostorije i služe kao skloništa za ljude kod iznenadnog nevremena ili kao spremišta za plodove prije otpremanja kućama. Mogu biti hladovita i dobro prozračena odmarališta, te također i nužna prenočišta kod velikih poljodjelskih poslova. Nastajale su paralelno s čišćenjem, krčenjem ili pripremanjem zemlje za obradu, što se odnosi izravno na bunju Rupica na Malpaga.

Bunje se još nazivaju čemeri i poljarice, kao što piše u naslovu članka Ćirila M. Ivekovića iz 1925. godine. Iveković piše da narod po šibenskim otocima te prostorije zove bunjama, narod u šibenskoj okolici čemerima, a narod u Zagori poljaricama. U Ivekovićevom članku naći ćemo mnogo fotografija bunja od kojih najimpresivnija prikazuje četverokatnu bunju u šibenskom polju. Taj je čemer, kako bilježi Iveković, podignut 1924. godine. Autor pretpostavlja da su za izgradnju čemera bila dovoljna dva dana posla, s obzirom na to da je riječ o primitivnoj gradnji koju je mogao obaviti svaki seljak. Diskutabilna je svakako konstatacija da za ovo „nije potrebno nikakvo znanja a ni vještine“. Najmanje jedan od graditelja morao je znati odabirati građu – kamenje, a jedan ili dvojica dodavali su ga majstoru (Iveković 1925: 414 i d.). Vjerojatno je poljarica, čemer ili bunja, pogotovo one većih dimenzija, bila rezultat zajedničkog pothvata više za to obučениh ljudi.

Sredinom osamdesetih godina prošloga stoljeća Franz Josef Hamm objavio je rad *Kragwölbung und Kragkuppel*. Obradio je veoma široko kupolaste suhozidne građevine i analizirao tehnike i načine njihove gradnje. Navode se, naravno, *trulli* u južnoj Italiji i *nuraghi* na Sardiniji, a među njima i naše bunje te istarski kažuni. Na primjer, imamo fotografiju pastirske kućice u Bičićima (Istra), isto tako kažun u blizini Vodnjana koji je uzidan u kamenu ogradu. *Kažun* na fotografiji (Sl. 3) nije međutim iz Istre, nego je to okrugla kamena kuća iz Provanse u Francuskoj, prikazana na turističkoj razglednici. Franz J. Hamm potrudio se da okrugle i nadsvođene kamene kuće sistematizira u konstrukcijskom i tlocrtnom pogledu. Prema predloženoj tipologijskoj shemi velika, četvrta bunja na Kljepcu, kao uostalom i druga i treća, pripada tipu D3, tj. *Stufenbau mit Kuppeldach* (Hamm 1974: 300–335). Hamm se nije posebno bavio zaklonjenim ulazima polukružnoga tlocrta (Sl. 1a), kao što je ovaj na našoj

Slika 3. „Kažun“ u Provansi, Francuska

bunji, iako vidimo da je taj visoki zidić organski povezan s vanjskim plaštem bunje.

Kako je riječ o građevinskom obliku dugoga trajanja, etnolog Jadran Kale opravdano se pita je li se u neolitikumu stanovalo u bunjama. U članku pod tim naslovom iz 1988. g. autor navodi mnoge primjere složenije i razvedene suhozidne izgradnje, kao što je Rašinov stan kod Vodica i Stari stan na Žirju. Bunje su po Kaleu „nepravo svođene građevine s jednom prostorijom“. U njegovom su članku također citirane dvije srednjovjekovne crkvene isprave u kojima se pri nabranjanju imovine spominju *bugne*. Njima se u srednjovjekovnome latinitetu navodno označavaju *cella subterranea*, tj. sobičak u podrumu. Pitanje je, dakle, misli li se u tim zapisima doista na bunju kao samostojeći objekt kakav mi danas poznajemo (Kale 1998: 75 i d.). Za ugodno i dugotrajno stanovanje bunje su svako premalene, pa su to, kako etnografija smatra bile staje, ostave poljoprivrednog alata, privremena spremišta hrane, plodova i sl. Ove sakrivene bunje, kao što je npr. Rupica, možda su korištene za neku nelegalnu djelatnost, kao što je pečenje rakije ili sklanjanje živine pred poreznicima.

Jasno da je datacija nastanaka bunje, s obzirom na to da su dugotrajni oblik narodne arhitekture, veoma nesigurna. Možemo se samo poslužiti indirektnim podacima. Etnološka su istraživanja sredinom sedamdesetih obavila uobičajene razgovore i propitivanja kod mjesnog stanovništva, a rezultati su objavljeni u dva broja časopisa *Narodna umjetnost* iz godina 1980. i 1982. Niti jedan od ispitanika ne kaže izričito da su njegov otac, djed ili pradjed gradili bunju. Kad otočana, međutim, postoji jasna svijest o njihovom vjekovnom postojanju. Duško Dean dapače objavljuje pjesmu jednog sumještana Vinka Alfijera o sinicama – bunjama, i ovdje su one ostavština starih Ilira (Dean 2004: 286).

Zlarin je, kao i svi otoci uokolo, naseljavan zbog bježanja s kopna pred ratovima koje su u Dalmaciji vodile kršćanske vojske protiv Osmanlija. Zna-

Slika 4. Bunja na Srimi, prema: Bodrožić *et al.* 2013.

mo za osmanlijsku opsadu grada Šibenika tijekom Kandijskog rata godine 1647., koja je trajala čak mjesec dana. Vojska, bila ona regularna pod vojnom disciplinom ili ne, ponaša se prema domaćem stanovnicima jednako: oduzimaju se zalihe hrane, prisilno se novače radno sposobni muškarci, zbog zastrašivanja se ljude terorizira. Zatim se pojavljuje glad i bolesti, a neishranjenost dovodi do pomora dojenčadi. Te su prilike zasigurno potaknule ljude na bijeg na obližnje otoke, pa tako i na Zlarin. Po dolasku je valjalo brzo iskrčiti zemlju i privesti je poljoprivredi. Usput su se prema starim običajima u nasipima kamenja načinile bunje kao što je npr. Rupica na Malpagi. Pronađena je čatrlja sa slatkom vodom koja se nalazi po prilici usred otoka, što je nužno za život. Čatrlja je velika jama u kamenu koja drži kišnicu te je kasnije djelomično ograđena.

Skupina od četiri bunje na Kljepcu pomalo je zbunjujuća jer bi se moglo pomišljati na naselje koje čine nekoliko inače nepovezanih bunja. Opažamo jednako tako da su one djelo, tako reći iste ruke, tj. jedne skupine majstora pristiglih s kopna, negdje iz okolice Šibenika, iz Donjeg Polja, Bilica ili još točnije iz Srime (Sl. 4) preko puta Zlarina. Smještaj ovih bunja na vrhu otoka ima pored ostalog i stratešku funkciju, s obzirom na pogled na otvoreno more i ulaz u Šibenski kanal, što je bilo potrebno u vrijeme pojačanih ratnih zbivanja. Neprijateljstvo između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike, odnosno borba za prevlast na istočnoj obali Jadrana, trajalo je približno četiristo godina, sve od početka 15. stoljeća, kad su Mlečani zavladali Dalmacijom, pa do propasti Venecije 1797. godine. Pretpostavljamo da je na Kljepcu, koristeći se bunjama, s vremena na vrijeme boravila vojna jedini-

ca sa zadatkom signalizacije približavanja nepoznatih brodova kopnu. No, preciznija kronologija bunja općenito, pa tako i ovih sa otoka Zlarina ostaje i dalje otvoreno pitanje.

Poštovanoj kolegici Marini Milićević Bradač posvećujem ovaj rad u spomen, između ostaloga, i na naše kratke ali srdačne susrete na Zlarinu.

LITERATURA

Bodrožić *et al.* 2013

S. Bodrožić, F. Bubalo, G. Frangeš, M. Renić, F. Šrajer. *Gradimo u kamenu: priručnik o suhozidnoj baštini i vještini gradnje*, Split, 2013².

Dean 2004

D. Dean, *O ljudima moga otoka*, Zagreb, 2004.

Freundenreich 1962

A. Freundenreich, *Narod gradi na ogoljenom krasu: zapažanja, snimci i crteži arhitekta* (prev. N. Juračić), Zagreb, Beograd, 1962.

Hamm 1974

F. J. Hamm, *Kragwölbung und Kragkuppel Konstruktion, Formgebung und Verbreitung neuzeitlicher Bauten in vorzeitlicher Technik* (Bonner Jahrbücher 174), Bonn, 1974, 300–330.

Iveković 1925

Ć. M. Iveković, „Bunje, čemeri, poljarice“, u: G. Manojlović (ur.), *Zbornik Kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva*, Zagreb, 1925, 414–439.

Kale 1988

J. Kale, „Je li se u neolitiku stanovalo u bunjama?“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 19, Zagreb, 1998, 75–82.